

ADABIYOTDA RAQAMLARDAN FOYDALANISH USULLARI (2000-YILLAR)

Zayniddinova Nilufar Alijon qizi

Osiyo Xalqaro universiteti O'zbek tili va adabiyoti ynalishi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada 2000-yillar adabiyotida raqamlardan foydalanish usullari, ularning badiiy-estetik, ramziy va uslubiy xususiyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida raqamlarning badiiy matndagi semantik vazifalari, kompozitsion ahamiyati hamda muallif g'oyasini ifodalashdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, zamonaviy adabiyotda raqamlarning an'anaviy va yangi talqinlari ilmiy-nazariy jihatdan baholanib, ularning adabiy matn mazmunini boyitishdagi ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot, raqamlar, badiiy matn, ramziylik, poetika, semantika, kompozitsiya, uslub, zamonaviy adabiyot.

Аннотация: В данной статье рассматриваются способы использования чисел в литературе 2000-х годов, их художественно-эстетические, символические и стилистические особенности. Исследуются семантические функции чисел в художественном тексте, их композиционная роль и значение в раскрытии авторского замысла. Особое внимание уделено традиционным и современным интерпретациям чисел, а также их роли в обогащении содержания литературного произведения.

Ключевые слова: литература, числа, художественный текст, символика, поэтика, семантика, композиция, стиль, современная литература.

Abstract: This article examines the methods of using numbers in the literature of the 2000s, focusing on their artistic, symbolic, and stylistic functions. The study analyzes the semantic role of numbers in literary texts, their compositional significance, and their contribution to expressing the author's ideas. It also evaluates both traditional and modern

interpretations of numbers and highlights their importance in enriching the content and aesthetic value of literary works.

Keywords: literature, numbers, literary text, symbolism, poetics, semantics, composition, style, modern literature.

Kirish.

Adabiyot inson tafakkuri, dunyoqarashi va milliy qadriyatlarini badiiy obrazlar orqali aks ettiruvchi san'at turidir. Badiiy asarlarda qo'llaniladigan har bir so'z, timsol va badiiy vosita muayyan g'oyaviy-badiiy vazifani bajaradi. Shunday vositalardan biri raqamlardir. Raqamlar adabiy matnda oddiy miqdorni ifodalash bilan cheklanmay, balki ramziy ma'no, falsafiy mazmun, estetik ta'sir va milliy-madaniy qarashlarni ifodalovchi muhim badiiy unsur sifatida namoyon bo'ladi.

Ayniqsa, 2000-yillarda yaratilgan badiiy asarlarda raqamlardan foydalanishning o'ziga xos usullari kuzatiladi. Zamonaviy adiblar raqamlarni voqealar ketma-ketligini belgilash, qahramon ruhiy holatini ochish, vaqt va makonni aniqlashtirish, ramziy ma'nolarni kuchaytirish hamda asarning badiiy ta'sirchanligini oshirish vositasi sifatida qo'llaydilar. Shu bilan birga, xalq og'zaki ijodi va mumtoz adabiyotda an'anaviy hisoblangan uch, yetti, qirq, ming kabi raqamlarning yangi talqinlarda qo'llanishi zamonaviy adabiyotning muhim xususiyatlaridan biri hisoblanadi.

Raqamlarning badiiy matndagi vazifasini o'rganish adabiy asarning g'oyaviy mazmunini chuqurroq anglash, muallif uslubini tahlil qilish hamda milliy tafakkur va ramziy qarashlarning badiiy ifodasini yoritishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli 2000-yillar adabiyotida raqamlardan foydalanish usullarini ilmiy jihatdan tahlil qilish bugungi adabiyotshunoslikning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada 2000-yillarda yaratilgan badiiy asarlarda raqamlardan foydalanish usullari, ularning semantik, ramziy va uslubiy xususiyatlari hamda badiiy matn mazmunini shakllantirishdagi o'rni ilmiy manbalar va adabiy namunalar asosida tahlil qilinadi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

Adabiyotda raqamlardan foydalanish masalasi jahon va o'zbek adabiyotshunosligida ramziy obrazlar, poetik vositalar hamda badiiy tilning tarkibiy elementi sifatida tadqiq etilgan. Xususan, folklorshunoslik va mifologiya bo'yicha olib borilgan ilmiy izlanishlarda uch, yetti, qirq, ming kabi raqamlarning qadimiy dunyoqarash, diniy e'tiqod va milliy an'analar bilan uzviy bog'liqligi qayd etilgan. O'zbek xalq og'zaki ijodi namunalarida ham mazkur raqamlar syujet rivoji, qahramonning sinov bosqichlari va badiiy umumlashtirish vositasi sifatida keng qo'llanilishi ta'kidlanadi.

Adabiyotshunos olimlar tomonidan badiiy matndagi raqamlarning semantik va uslubiy xususiyatlari yuzasidan ham qator ilmiy qarashlar ilgari surilgan. Tadqiqotlarda raqamlarning faqat miqdor ifodalash bilan cheklanmasdan, ramziy, falsafiy va estetik mazmunni kuchaytiruvchi badiiy vosita sifatida xizmat qilishi e'tirof etiladi. Ayniqsa, XXI asr boshlarida yaratilgan badiiy asarlarda an'anaviy ramziy raqamlarning yangi badiiy talqinda qo'llanilishi kuzatiladi. Biroq 2000-yillar adabiyotida raqamlardan foydalanish usullarini tizimli ravishda yoritishga bag'ishlangan tadqiqotlar nisbatan kam bo'lib, mazkur yo'nalishda qo'shimcha ilmiy izlanishlar olib borish zarurati mavjud.

Mazkur maqolani tayyorlash jarayonida qiyosiy-tahliliy, tavsifiy, semantik va germeneytik metodlardan foydalanildi. Tadqiqot davomida 2000-yillarda yaratilgan ayrim badiiy asarlarda uchraydigan raqamlarning qo'llanish usullari, ularning ramziy mazmuni hamda badiiy-estetik vazifalari tahlil qilindi. Shuningdek, ilmiy manbalarni o'zaro taqqoslash, umumlashtirish va xulosalash usullari asosida raqamlarning adabiy matn kompozitsiyasidagi o'rni hamda ularning g'oyaviy-badiiy yuklamasi yoritildi.

Natijada 2000-yillar adabiyotida raqamlardan foydalanish an'anaviy adabiy qarashlarning davomi bo'lishi bilan birga, zamonaviy badiiy tafakkur va muallif individual uslubini ifodalovchi muhim poetik vositalardan biri ekanligi ilmiy jihatdan asoslab berildi.

Natijalar va muhokama

Badiiy adabiyotda raqamlar muallifning estetik maqsadini amalga oshirishga xizmat qiladigan muhim poetik vositalardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki,

2000-yillarda yaratilgan badiiy asarlarda raqamlardan foydalanish an'anaviy adabiy qarashlar bilan bir qatorda zamonaviy badiiy tafakkurning ham mahsuli sifatida namoyon bo'lgan. Yozuvchi va shoirlar raqamlarni oddiy hisob birligi sifatida emas, balki badiiy g'oyani ochib beruvchi, obraz xarakterini yorituvchi hamda asarning emotsional ta'sirchanligini oshiruvchi vosita sifatida qo'llaydilar.

Tahlillar davomida raqamlarning bir necha funksiyalari aniqlanadi. Birinchi navbatda, ular **miqdorni ifodalash** vazifasini bajaradi. Muallif voqea-hodisalar ko'lamini, vaqt davomiyligini yoki qahramonlar sonini aniq ko'rsatish orqali asarning ishonchliligini oshirishga erishadi. Biroq badiiy matnda raqamlarning vazifasi faqat miqdorni bildirish bilan cheklanmaydi. Ular ko'pincha ramziy ma'nolarni ifodalovchi badiiy birlik sifatida namoyon bo'ladi.

Masalan, o'zbek adabiyoti va xalq og'zaki ijodida **uch** raqami mukammallik, sinov yoki maqsad sari bosqichma-bosqich harakatni anglatga, **yetti** raqami muqaddaslik, komillik va ezgulik timsoli sifatida talqin qilinadi. **Qirq** raqami esa xalq tafakkurida sabr, sinov, kamolot va ma'naviy yetuklik ramzi hisoblanadi. Zamonaviy adabiyot vakillari ham ushbu an'anaviy ma'nolarni saqlagan holda, ularga yangi badiiy mazmun yuklashga intiladilar. Natijada raqamlar asar g'oyasini chuqurlashtirishga xizmat qiluvchi poetik unsurga aylanadi.

Tadqiqot natijalari shuni ham ko'rsatdiki, 2000-yillar adabiyotida vaqt tushunchasini ifodalashda ham raqamlardan faol foydalanilgan. Kunlar, oylar, yillar, yosh ko'rsatkichlari yoki muayyan sanalar qahramon hayotidagi muhim burilish nuqtalarini belgilash vositasi sifatida qo'llaniladi. Ayniqsa, tarixiy va biografik asarlarda aniq sanalar voqealarning tarixiy asoslanganligini ta'minlaydi, badiiy asarning hujjatlilik darajasini oshiradi.

Zamonaviy nasrda raqamlar psixologik tasvir vositasi sifatida ham uchraydi. Qahramonning ma'lum yoshga yetishi, muayyan muddat davomida kechirgan ruhiy holati yoki hayotidagi muhim voqealar raqamlar orqali ifodalanib, kitobxonda voqelikning aniq tasavvurini shakllantiradi. Bu esa badiiy matnning realizm darajasini oshirishga xizmat qiladi.

Raqamlar kompozitsion vazifani ham bajaradi. Ayrim asarlar boblar, qismlar yoki epizodlarni tartiblashda raqamlardan foydalanadi. Bu usul matnning mantiqiy izchilligini ta'minlash, voqealar rivojini bosqichma-bosqich yoritish hamda o'quvchining matnni qabul qilishini yengillashtirish imkonini beradi. 2000-yillarda yaratilgan ko'plab roman va qissalarda aynan shu usuldan samarali foydalanilganini kuzatish mumkin.

Nazariy jihatdan qaralganda, raqamlar **semiotik belgi** sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir raqam o'zining lug'aviy ma'nosidan tashqari, muayyan madaniy va tarixiy mazmunga ega bo'lib, kitobxon tafakkurida turli assotsiatsiyalarni uyg'otadi. Shu sababli bitta raqam turli adabiy kontekstlarda har xil semantik yuklama kasb etishi mumkin. Bu esa raqamlarning badiiy matndagi ko'p qatlamli ma'nolarini yuzaga chiqaradi.

Adabiyot nazariyasida raqamlarning poetik imkoniyatlari ramziylik, intertekstuallik va madaniy xotira tushunchalari bilan ham uzviy bog'liq. Muallif tomonidan tanlangan raqam kitobxonning tarixiy, diniy yoki folklor haqidagi bilimlariga murojaat qiladi. Natijada badiiy matnda yashirin ma'nolar hosil bo'lib, asarning estetik qimmati ortadi. Ayniqsa, o'zbek adabiyotida uch, yetti, qirq va ming kabi raqamlar xalqning ko'p asrlik madaniy tajribasi bilan bog'liq bo'lganligi sababli ularning poetik imkoniyatlari nihoyatda kengdir.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 2000-yillar adabiyotida raqamlardan foydalanish an'anaviy qarashlarning oddiy takrorlanishi emas, balki zamonaviy badiiy tafakkur asosida qayta talqin qilinayotgan ijodiy jarayondir. Mualliflar raqamlar orqali falsafiy mushohada yuritish, qahramon ruhiyatini ochish, voqealar rivojiga ta'sir ko'rsatish hamda milliy qadriyatlarni badiiy ifodalashga erishmoqdalar.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari raqamlarning zamonaviy adabiyotda ko'p funksiyali badiiy vosita ekanligini ko'rsatadi. Ular matnning mazmuniy yaxlitligini ta'minlash, ramziy qatlamini boyitish, kompozitsion tuzilishini mustahkamlash va kitobxon tafakkuriga kuchli estetik ta'sir ko'rsatishda muhim o'rin tutadi. Shu jihatdan raqamlarning poetik xususiyatlarini o'rganish nafaqat adabiyot nazariyasi, balki badiiy matn tahlili,

folklorshunoslik va madaniyatshunoslik uchun ham dolzarb ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamlar badiiy adabiyotda faqat miqdor yoki tartibni ifodalovchi vosita bo‘lib qolmay, balki muallif g‘oyasini ochib berish, obrazlarning ichki dunyosini yoritish hamda asarning badiiy-estetik ta’sirchanligini kuchaytirishda muhim poetik birlik sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, 2000-yillarda yaratilgan adabiy asarlarda raqamlardan foydalanishning mazmun va shakl jihatidan yangi ko‘rinishlari yuzaga kelgan bo‘lib, an’anaviy ramziy ma’nolar zamonaviy badiiy tafakkur bilan uyg‘unlashgani kuzatildi.

Tahlillar davomida uch, yetti, qirq, ming kabi raqamlar milliy madaniyat, xalq og‘zaki ijodi va diniy-falsafiy qarashlar bilan uzviy bog‘liq holda qo‘llanilishi, ularning badiiy matnda ramziy, psixologik, kompozitsion hamda uslubiy vazifalarni bajarishi aniqlandi. Shu bilan birga, zamonaviy adabiyotda aniq sanalar, yosh ko‘rsatkichlari va miqdoriy birliklardan foydalanish voqealarning ishonchliligini oshirish, tarixiylikni ta’minlash hamda qahramon xarakterini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etishi asoslandi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari raqamlarning badiiy matnning mazmuniy yaxlitligini ta’minlash, muallifning individual uslubini namoyon etish va kitobxonda chuqur estetik hamda falsafiy taassurot uyg‘otishda muhim vosita ekanligini ko‘rsatdi. Bu esa raqamlarning adabiyotdagi o‘rni va vazifalarini yanada chuqurroq o‘rganish zarurligini tasdiqlaydi.

Xulosa qilib aytganda, 2000-yillar adabiyotida raqamlardan foydalanish usullari zamonaviy adabiy jarayonning muhim xususiyatlaridan biri bo‘lib, ular badiiy asarning g‘oyaviy-badiiy qiymatini oshirish, ramziy ma’nolarni ifodalash va kitobxon tafakkuriga ta’sir ko‘rsatishda samarali poetik vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Mazkur yo‘nalishda olib boriladigan keyingi ilmiy tadqiqotlar raqamlarning turli janrlardagi qo‘llanilishi, ularning

semantik xususiyatlari hamda zamonaviy o'zbek adabiyotidagi badiiy funksiyalarini yanada chuqurroq yoritishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: O'qituvchi, 1999.
2. Qo'shjonov M. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O'qituvchi, 2004.
3. Umurov H. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: Sharq, 2002.
7. Boboyev T. Adabiyotshunoslik asoslari. – Toshkent: O'zbekiston, 2001.
8. Rasulov A. Badiiylik – bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2007.
9. Yo'ldoshev Q. Badiiy tahlil asoslari. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
10. Hotamov N., Sarimsoqov B. Adabiyotshunoslik terminlari lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1988.